

Úvod do vývojové psychologie

Vývojová psychologie pro sociální pedagogy

Brainstorming...

- ▶ Co Vás napadá, když se řekne vývojová psychologie?

Témata úvodu

- ▶ I. Vývojová psychologie jako obor
- ▶ II. Základní pojmy a zdroje oboru – ONTOGENEZE, ETOLOGIE, EVOLUČNÍ BIOLOGIE A GENETIKA
- ▶ III. Cíle oboru
- ▶ IV. Metody – LONGITUDINÁLNÍ VÝZKUM
- ▶ V. Vývojové teorie – Freud x Erikson, Piaget x Kohlberg
- ▶ V. Pojmy k zopakování

I. Vývojová psychologie jako obor

I. Vývojová psychologie

- ▶ Teoretický obor, který má vztah k:
 - ▶ Poradenské psychologii
 - ▶ Psychodiagnostice
 - ▶ Pedagogické psychologii
 - ▶ Klinické psychologii
 - ▶ Psychoterapii
- ▶ A dalším nepsychologickým oborům: **Pedagogika...**

Principy vývoje:

- ▶ LAICKÉ teorie vývoje a faktorů, které vývoj ovlivňují
- ▶ x
- ▶ PRO PROFESIONÁLY: Nutnost výzkumných východisek, nutnost porozumění zákonitostem (vznik teorií) a korekce laického pohledu.

II. Základní pojmy oboru

Ad. II Základní pojmy a zdroje vývojově psychologické myšlení

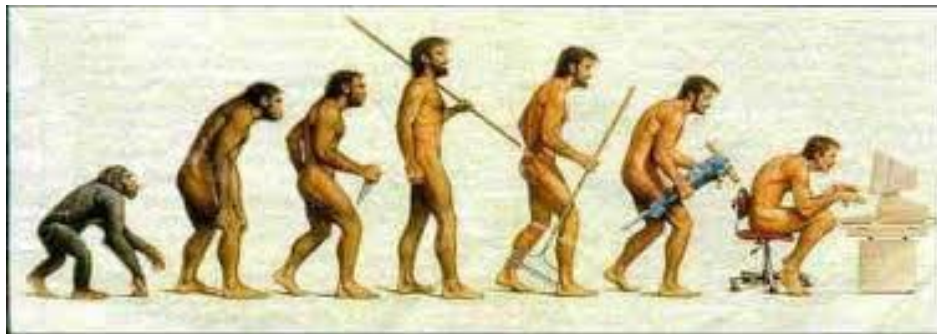
- ▶ **VÝVOJ** znamená:
 - ▶ 1. Fylogeneze
 - ▶ 2. Antropogeneze
 - ▶ **3. Ontogeneze – těžiště zájmu vývojové psychologie**
 - ▶ 4. Aktuální geneze – nějakého psychického jevu (vznik emoce, průběh učení)

- ▶ ONTOGENEZE je PŘEDMĚTEM našeho předmětu.
- ▶ Ale ostatní - jsou **VÝZNAMNÉ zdroje PRO** uvažování o člověku a jeho vývoji
- ▶ Evoluční teorie
- ▶ Antropogeneze – lidská Evoluce
- ▶ Etologie

ad II. **Antropogeneze** – změny kontextu života člověka a společnosti

- ▶ 1 milion let žil člověk jako lovec a sběrač
- ▶ 400 tisíc let umí rozdělat a udržovat oheň
- ▶ 100 tisíc let vyrábí a používá nástroje
- ▶ 10 tisíc let se věnuje zemědělství
- ▶ 1 tisíc let žije ve městech
- ▶ asi 20 let používá na PdF počítače

Otázky:

Co z toho vyplývá pro život moderního člověka?

Jaká rizika?

Ad. II. Zdroje vývojově psychologického uvažování – EVOLUCE

- ▶ **Evoluce** - evoluční biologie/**evoluční psychologie** – viz definice na **WIKI**
- ▶ Počátek tohoto směru uvažování **Ch. Darwin** (1859) : evoluční vývoj je organizován podle dvou základních kritérií:
 - ▶ - Přežití
 - ▶ - Reprodukce
 - ▶ Důraz se klade na adaptaci
- ▶ Aktuální teorie: **Teorie sobeckého genu**:
- ▶ Evoluce člověka jako druhu = antropogeneze

Ad II. Zdroje vývojově psychologického uvažování - ETOLOGIE

- ▶ **ETOLOGIE** = studium zvířecího chování se zvláštním zřetelem k chování v přirozeném prostředí (včetně primátů av rámci primátů i lidí).
- ▶ **AUTOŘI: Lorenz, Tinbergen**
- ▶ <https://www.youtube.com/watch?v=eqZmVW7uIPW4>
- ▶ Studuje: Naučené x vrozené chování zvířat

- ▶ **CÍLE:** Zdůraznění biologických faktorů v chování živočichů a dále hledání paralel mezi chováním zvířat a lidí
- ▶ **AUTOŘI:**

- ▶ **PŘÍKLADY** jiných výzkumů a projektů:
- ▶ Jane Goodallová – Šimpanzi
- ▶ I.P. Pavlov - Psi

Etologie... jaký mají její objevy význam pro vývojovou psychologii?

Etologie jako zdroj pro vývojovou psychologii

▶ **Naprogramované typy chování:**

- ▶ A) chrání (reakce na ohrožení „boj nebo únik“)
- ▶ B) facilitují reprodukci
- ▶ C) maximalizují chování, které vede k přežití mladých jedinců (stavba hnízda, ukrytí mlád'at v případě ohrožení): *Fixed action patterns (EAPs)* - speciální podněty, evokují a uvádějí do pohybu určitý **sled činností, které zabezpečují přežití**

▶ **A CO ČLOVĚK? Ve vývojové psychologii:**

- ▶ Imprinting?
- ▶ Attachment!
- ▶ Reflexy!
- ▶ Intuitivní rodičovské chování!
- ▶ Morálka a skupinové chování!

Jsme dokonalejší, než zvířata?

- ▶ Někdy si myslíme, že jsme jiní, lepší, dokonalejší = antropocentrismus
- ▶ **Ale v čem vlastně?**
- ▶ www.facebook.com/NestBoxLive/videos/347983983177602/

Dědičnost x prostředí ve vývoji

Zdroje vývojové psychologie: genetika, dědičnost, nature x nurture

Ad I) **Co ovlivňuje vývoj ?**: Biologičtí x Sociální činitelé

- ▶ **Má větší vliv prostředí nebo dědičnost?**
- ▶ **A proč je tahle otázka důležitá?**
- ▶ **Genotyp** (veškerá zděděná genetická charakteristika jedince zaznamenaná v DNA) nastavuje práh schopností, které nelze překročit
- ▶ **Reakční norma** (Woltereck, 1909 - vlivy prostředí dokážou schopnosti v intervalu reakční normy ovlivnit). Prostředí rozhoduje o tom, jaká bude konkrétní hodnota fenotypu uvnitř tohoto rozmezí reakční normy.
- ▶ **Fenotyp** (soubor všech vlastností a znaků organismu, výsledek interakce určitého genotypu s prostředím)

Ad. II) **Výzkumy** biologických a hereditárních faktorů vývoje

výzkumy na dvojčatech = ty, kdy jsou děti vychovávány odděleně

výzkumník kontroluje vrozené proměnné, což není jinde možné: genotyp je stejný (u jednovaječných), výzkumník pak pozoruje, jak se genotyp projevil v různém prostředí

Výzkum: **unikátní Minnesotský výzkum dvojčat vychovávaných odděleně**, probíhal v letech 1979 až 2000 – nelze zopakovat, protože dvojčata se již nerozdělují

Výsledky: Co vlastně vyšlo v Minnessotské studii? Jaké faktory jsou ve vývoji důležité

Klíčový pojem: Biopsychosociální podstata člověka

III. Cíle oboru

Ad III) Předmět vývojové psychologie z hlediska cílů oboru:

- ▶ **psychický vývoj** se děje velmi pomalu, je těžké vysledovat jeho změny
- ▶ proto poznáváme pomocí srovnávání, kdy sledujeme výchozí stav – před změnou a výsledný stav – po změně
- ▶ hlavní postup je tedy **komparace stavů** duševního vývoje
- ▶ čím jemnější změny chceme zachytit, tím **kratší časové úseky musíme zvolit**
- ▶ **Klíčový pojem: vývojová změna**

III. Základní cíle oboru a jejich úskalí

- ▶ (dle Langmeiera a Krejčířové, 1998)
- ▶ **A) Popsat vývojové změny**
- ▶ **Problém:** odlišit vývojovou zákonitost od vlivu prostředí, náhody, falešné vývojové změny
- ▶ **B) Odvodit určité obecné zákonitosti, vytvořit jednotnou teorii**
- ▶ **Problém:** vývoj každého jedince ale může být natolik individuální, že **nomotetický** přístup nemusí postačovat
- ▶ **Intraindividuální a interindividuální** rozdíly
- ▶ **C) Umožnit předvídání/predikci**
- ▶ **Problém:** Žádná současná teorie nevysvětluje vývoj v úplnosti. Je nutné brát v úvahu interindividuální/intraindividuální rozdíly

Mission impossible...?

- ▶ Naplnit cíle vývojové psychologie je obtížné, ale přesto je nutné o to usilovat
- ▶ A PŘESTO: Znat zákonitosti vývojové psychologie je nutné. Vzpomínáte na laické teorie?

A proto... potřebujeme ve své práci teorie, které mají oporu ve výzkumu i v praxi, jako protipól laickým teoriím vývoje

IV. Metody vývojové psychologie

Ad.IV: Metody vývojové psychologie- dělení

A) **Klinické a testové metody**: anamnéza, pozorování, rozhovor, analýza produktů a činnosti; vývojové škály, testy schopností, dotazníky

B) Výzkum **z hlediska času**, existují studie:

- a) **longitudinální**
- b) **průřezové**
- c) **smíšené studie** (semilongitudinální)

C) Z hlediska postupu: **anamnestický a katamnestický**

D) Z hlediska **těžiště a témat** výzkumu: vliv **nature x nurture** :

- ▶ Srovnávací studie **jednovaječných dvojčat** (s ohledem na vliv dědičnosti a prostředí)
- ▶ Osoby v **extrémních vývojových podmínkách** (tzv. „vlčí děti“)

Ad.IV Metody výzkumu: Longitudinální výzkum

- ▶ „královská metoda“ vývojové psychologie
- ▶ jedinci sledováni v určitém časovém rozmezí a výzkumník zachycuje **změny v psychických funkcích**
- ▶ jsou sledování ve **standardizovaných situacích**, sledujeme více **proměnných** (IQ, paměť, zručnost, řeč,...), obvykle se určí **REPREZENTATIVNÍ** vzorek dětí narozených v určitém roce (děti pocházejí z různých prostředí, různé vzdělání rodičů apod..)
- ▶ **podle délky dělíme**: krátkodobé (do 2 let trvání) střednědobé (do 10 let) souvislost mezi sexuálním zneužitím a interrupcí v mladím věku dlouhodobé (více než 10 let): Matějček, výzkum nechtěných dětí

Ad. IV: Longitudinální výzkum - příklady

▶ **Známé longitudinální výzkumy:**

- ▶ Minnessotská studie
- ▶ Matějček a „nechtěné děti“
- ▶ Bowlby – rizikové chování dětí, prospektivní výzkum

▶ **Otázka:**

- ▶ Jaké problémy vidíte v longitudinálu? Co se může na královské metodě pokazit?

Longitudinální výzkumu: pro a proti

- ▶ **PRO: Předpoklad dobré predikce (hlavní cíl vývojové psychologie)**
 - ▶ **X**
- ▶ **Všechna PROTI - souvisí s časovou náročností:**
- ▶ finanční náklady,
- ▶ „úmrtnost“ probandů (odstěhování, úmrtí, osobní důvody)
- ▶ v průběhu výzkumu se mohou změnit teoretické koncepce, potřeby, společnost
- ▶ opatrné generalizování výsledků: nevyváženost historických období (20. léta x 60. léta x 90. léta)
 - Změnil se jedinec nebo za změnu může změna ve společnosti?
 - Můžeme výsledky použít na stávající generaci?

Ad. IV: Otázky a zamyšlení k výzkumným metodám:

- ▶ **I. Jaké jsou výhody a nevýhody ostatních dvou typů výzkumu z hlediska času?**
- ▶ Pojem: nepravá vývojová změna

- ▶ **II. Jaká jsou rizika výzkumu katamnestického a anamnestického přístupu:**
- ▶ Výzkum: Bowlbyho 1946 a 1956: vliv separace od rodičů na delikvenci

- ▶ **III. Rizika výzkumu dvojčat?**
- ▶ Teze: „Odlišný“ fenotyp se začne projevovat hned, jak se vajíčko zahnízdí v děloze. I u dvojčat je to pokaždé jinde a jinak.

V. Periodizace psychického vývoje

Life Span, Vývojové teorie

Ad V. VÝVOJOVÉ TEORIE: Význam periodizace a „stadiálních teorií“ vývoje

Proč je tvoříme?

Snaha popsat **zmíněné zákonitosti vývoje** ohraničením jednotlivých stádií vývoje se zřetelem k základním aspektům/principům vývoje

Stádium = vývojový stupeň trvá delší dobu, během níž nedochází k podstatným změnám mezi jednotlivými etapami jsou kratší přechodové fáze
sekvence jednotlivých etap jsou neměnné a univerzální pro všechny (?)

II. Společné charakteristiky stadiálních teorií:

1. Pořadí sekvencí je neměnné a pro všechny stejné
2. Každé stadium je kvalitativně (nebo strukturálně) jedinečné a odlišné od ostatních
3. Stadia představují logický pokrok ve vývoji, kdy se integruje to, co bylo dříve dosaženo
4. Takto se integruje každá dřívější zkušenost. Např. dítě, které se učí psát, integruje dříve nabytou dovednost kreslení a manipulaci s věcmi. Podobně vývoj intimity.

Podle těchto 5 vývojových teorií...

- ▶ se budeme orientovat ve vývoji člověka
- ▶ **Freudova:** Důraz na sexualitu člověka. Psychosexuální teorie
- ▶ **Eriksonova:** Psychosociální teorie. Life – span.
- ▶ **Piagetova:** Kognitivní vývoj
- ▶ **Kohlbergova:** Morální vývoj.
- ▶ A
- ▶ **Eklektická** (prenatální stádium... stáří): důraz na kompetence, pozorování, aplikace

Ad V. Teorie/periodizace psychického vývoje_typy

- ▶ Vývoj...
- ▶ ...celoživotní („life-span“, biodromální), např.:
- ▶ Eklektická periodizace
- ▶ **Eriksonova psychosociální vývojová teorie**
- ▶ ...určitého úseku v životě (zpravidla považovaného za významný až určující – nejčastěji dětství)
- ▶ Např. **Freudova psychosexuální teorie**
- ▶ ...určité funkce, systému, vlastnosti... aspektu života (emoční vývoj, kognitivní vývoj, morální vývoj, profesní vývoj)
- ▶ Např. **Teorie kognitivního vývoje Jeana Piageta**

Ad V. Různé důrazy vývojových teorií:

- ▶ A) Důraz na periodizaci vývoje v nejširším pojetí
- ▶ X
- ▶ Důraz na některé aspekty vývoje (kognitivní, emoční, psychosociální...)

- ▶ B) Důraz na popis stádií
- ▶ x
- ▶ Důraz na „logiku“ vývoje a změn

- ▶ C) Důraz na
- ▶ „nature“
- ▶ x „nurture“

Otázka: Na co kladou důraz jednotlivé vývojové teorie (viz minulý slide)?

Vývojové TEORIE potřebujeme, protože...

- ▶ ...poskytují „nezbytný **pojmový nástroj**, který pomáhá pochopit vztah mezi příčinami (vnitřními faktory, podmínkami uvnitř organismu a vnějšími podmínkami, vlivy prostředí) a následky v průběhu ontogeneze (vývoj schopností, emocí, morálních postojů).“
- ▶ ... **využití v mnoha humanitních disciplínách** – nejen v psychologii (vedení terapie, popř. poradenského rozhovoru se zřetelem k etapě vývoje, ve které se klient nachází, specifika psychodiagnostiky dětí), ale i v profesích nepsychologických (lékaři, učitelé, výchovní poradci, sociální pracovníci)

Ad V. Eklektická „life-span“ periodizace (dle Vágnerové, 2005, 2007)

Období :

- ▶ Prenatální
- ▶ Novorozenecké (zhruba první měsíc života)
- ▶ Kojenecké (do 1 roku)
- ▶ Batolecí (1 – 3 roky)
- ▶ Předškolní období (3 – 6 let)
- ▶ Školní věk – mladší, střední, starší
- ▶ Dospívání – adolescence
- ▶ Dospělost – mladší (20-40), střední 40-50, starší (50-60)
- ▶ Stáří – rané (60-75), pravé (75 a více)

- ▶Tímto dělením budeme v kurzu procházet

VI. Pojmy k zapamatování

VI. Pojmy k zopakování/zapamatování:

- ▶ Antropogeneze, fylogeneze, ontogeneze, aktuální geneze
- ▶ Nature x nurture
- ▶ Evoluce
- ▶ Etologie
- ▶ Genotyp x fenotyp
- ▶ Longitudinální výzkum
- ▶ Průřezový (kohortový)
- ▶ Semilongitudinální
- ▶ Klinické metody, Anamnéza
- ▶ Výzkum dvojčat x vlčích dětí
- ▶ Periodizace a vývojová teorie
- ▶ Vývojová změna
- ▶ Senzitivní období
- ▶ Vývojová krize
- ▶ Life – span teorie

